

ISTORIE
CONTEMPORANĂ

Virgil Ierunca s-a născut la 16 august 1920, la Lădești (Vâlcea). A făcut studii liceale la Râmnicu-Vâlcea și la Liceul „Spiru Haret” din București. Obține licența în litere și filozofie la Universitatea din București. Paralel cu studiile universitare, este redactor la ziarul *Timpul* (sub direcția lui Mircea Grigorescu) și unul dintre întemeietorii revistei *Albatros*, suprimată de regimul antonescian. Împreună cu Ion Caraion, a editat revista *Agora* (în mai multe limbi), suprimată de cenzura comunistă, în 1947. A colaborat la *Revista Fundațiilor Regale*, *Vremea*, *Fapta*, *Viața românească*, *Universul literar*, *Kalende* etc.

În decembrie 1946 părăsește România, obținând o bursă a guvernului francez. Se stabilește definitiv în Franța, unde desfășoară o bogată și rodnică activitate culturală. Între anii 1952 și 1975 este redactor cultural în cadrul emisiunilor pentru străinătate ale Radiodifuziunii Franceze („Cronica ideilor”) și redactor politic al emisiunii în limba română. Din 1975 este cercetător la Centrul Național de Cercetare Științifică (C.N.R.S.), Secția filozofie, și colaborator al postului de radio „Europa Liberă”.

În exil, sub egida lui Mircea Eliade, redactează prima revistă românească de literatură, *Luceafărul*. Ea este urmată de alte publicații: *Caete de Dor*, *România muncitoare*, *Limite*, *Ethos*. Colaborează activ și la alte ziare și reviste românești din exil. Elaborează articole despre cultura românească în diferite dicționare și enciclopedii din Franța și Germania, dintre care menționăm: „Literatura română”, în *Encyclopédie de la Pléiade* (Gallimard, Paris, 1957; ed. a II-a, 1968); „Literatura română”, în *Histoire générale des littératures* (Quillet, Paris, 1961); „Scriitori români”, în *Dictionnaire des littératures* (Presses Universitaires de France, Paris, 1968); „Literatura română”, în *Lexicon der Weltliteratur im 20 Jahrhundert* (Freiburg, Basel, Viena, 1961); „Scriitori și pictori români”, în *Dictionnaire du surréalisme et ses environs* (Office du Livre, Fribourg, 1982).

Volume publicate în limba română: *Românește* (Fundația Regală Universitară „Carol I”, Paris, 1964, și Editura Humanitas, București, 1991); *Pitești* (Editura Limite, Madrid, 1981, și, sub titlul *Fenomenul Pitești*, la Editura Humanitas, București, 1990); *Subiect și predicat* (Editura Humanitas, București, 1993). Ediții critice (Al. Busuioceanu, G.M. Cantacuzino etc.), versuri în antologii publicate în exil.

A murit la 28 septembrie 2006, la Paris.

VIRGIL IERUNCA

FENOMENUL
PITEȘTI

Prefață de
FRANÇOIS FURET

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Colecție coordonată de Vladimir Tismăneanu

Redactor: S. Skultéty

Concepție grafică: Ioana Nedelcu

Tehnoredactor: Manuela Măxineanu

Corector: Georgeta-Anca Ionescu

DTP: Denisa Becheru, Carmen Petrescu

Tipărit la Proeditură și Tipografie

© HUMANITAS, 1990, 2013

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

IERUNCA, VIRGIL

Fenomenul Pitești / Virgil Ierunca; pref.: François Furet – București:

Humanitas, 2013

ISBN 978-973-50-3975-2

I. Furet, François (pref.)

343.8(498 Pitești)

EDITURA HUMANITAS

Piața Presei Libere 1, 013701 București, România

tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51

www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro

Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro

Comenzi telefonice: 0372 743 382, 0723 684 194

Prefață*

Evenimentele pe care le prezentăm aici se petrec la Pitești, în România, la vreo sută de kilometri depărtare de București, într-o închisoare relativ modernă, construită între cele două războaie. Regimul comunist, proaspăt instalat cu ajutorul trupelor sovietice, a adăpostit aici prin autoritatea sa experiența penitenciară pe care o reconstituie Virgil Ierunca. Ceea ce s-a petrecut acolo între 1949 și 1952 – complet ignorat de Occident – merită un loc aparte în înspăimântătorul repertoriu al ororilor concentraționare ale veacului al XX-lea.

În acea perioadă, închisorile sunt pline. Șantierul penal al Canalului Dunăre–Marea Neagră a inaugurat, pe de altă parte, gulagul românesc. Partidele, altele decât cel comunist, au fost interzise de puțină vreme, iar poliția politică stăpânește în mod absolut. S-au făcut mii de arestări și deportări, fără să mai vorbim de asasinat. La Pitești, sunt închiși mai cu seamă tineri, studenți, liceeni, arestați pe diverse motive, dar bănuți cu toții de „gândire

* Această prefață însoțește traducerea franceză, Virgil Ierunca, *Pitești, laboratoire concentrationnaire*, Michalon, Paris, 1996, pp. 11–15 (n. ed.).

neloială“. Închisoarea va deveni locul „reeducării“ lor politice și morale. Vor fi bătuți, umiliți, torturați, până ce vor declara ei înșiși că se căiesc și că s-au schimbat: au devenit „oameni noi“.

Ideea reeducării prin închisoare nu e specifică regimurilor comuniste. Înainte de a fi un element al panopliei revoluționare, ea a făcut parte din morală socială burgheză, aplicată cu scopul reînscriserii delincventului în rândul „oamenilor cinstiți“. Ea n-a obținut niciodată rezultate spectaculoase, dar nici n-a avut, în acel cadru, ambiții universale. Dimpotrivă, reeducarea revoluționară își propune să reinventeze umanitatea în general: tragedia sa penitenciară poate fi dedusă tocmai din acest proiect mesianic. Căci revoluția își populează închisorile cu propriii săi adversari politici, făcând din această uriașă populație obiectul pedagogiei sale totalitare.

Experiența, de o violență absolută îndreptată împotriva trupului și sufletului, avusese deja loc în U.R.S.S., cel puțin în ce privește tortura și obsesia mărturisirii, ce caracterizează interogatoriile și procesele anilor '30: ideea de reeducare e prezentă, mai mult sau mai puțin, în imensa teroare stalinistă, într-atât e ea de consubstanțială cu valoarea dată recunoașterii de către acuzat a propriilor erori și greșeli. Ea va ocupa însă un loc și mai de frunte în China lui Mao Tzedun, așa cum ne este ea descrisă de Jean Pasqualini¹, atât de important e rolul pe care-l joacă mărturisirea publică făcută de deținut și nesfârșita verificare a sincerității căinței sale.

1. Jean Pasqualini, *Prisonnier de Mao*, Gallimard, 1975.

„Fenomenul Pitești“ aparține aceluiași repertoriu, la care vine însă cu o trăsătură specifică: utilizarea sistematică a torturării deținuților de către alți deținuți. Ideea îi aparține pedagogului sovietic Makarenko (1888–1939), specialist în delincvența juvenilă și partizan al reeducării deținuților tineri cu ajutorul deținuților mai vechi, aflați pe calea cea bună, dar făcând parte din aceeași clasă de vârstă. Autoritățile se slujesc în aplicarea „teoriei“ de unul dintre acești pocăiți, Eugen Țurcanu, tânăr fascist devenit comunist în 1944, arestat în 1948 și închis la Pitești, unde dă viață unei Organizații a deținuților cu convingeri comuniste. După aprobarea de către conducerea partidului comunist a proiectului generalului Nikolski, șeful Securității, Țurcanu are mână liberă ca, în numele reeducării, să dezlănțuie în interiorul închisorii o teroare absolută.

Virgil Ierunca povestește una dintre cele mai cumplite experiențe de dezumanizare pe care le-a cunoscut epoca noastră. Deținuți torturați cu un sadism de-a dreptul extravagant – dacă sadismul poate fi astfel –, torționarii lor impunându-le să tortureze la rândul lor, ca să li se conteste însăși calitatea de victime. În ultima fază a ciclului, nefericiții sunt constrânși să-și tortureze cei mai buni prieteni, ca dovadă a convertirii lor lăuntrice. Exceptând micul grup original strâns de Țurcanu, care a constituit doar cercul călailor, toată lumea de la Pitești a fost în același timp victimă și călău. Toată lumea a fost torturată, toată lumea a torturat. Cei morți acolo și cei care au supraviețuit au fost privați până și de propria lor nefericire.

Virgil Ierunca a avut curajul să intre în acest infern și să-i devină istoric, pentru edificarea generațiilor viitoare.

Secolul luminilor l-a gândit cu obstinație pe om în libertatea sa dintâi, cea dinaintea societății. Veacul nostru, al XX-lea, ne obligă să-l privim pe omul social pradă unei barbarii colective.

FRANÇOIS FURET
(traducere din limba franceză de S. Skultéty)

„Problema de căpetenie este de a învinge amnezia. Trebuie ca totul să se plătească, altfel nu există viitor. [...] Pierderea adevăratei memorii echivalează cu a pierde simțul realului. [...] Trecutul nu poate fi falsificat. [...] Fiecare dintre cei care au fost exterminați are, mai departe, cuvântul lui de spus.“

NADEJDA MANDELȘTAM

*Memoriei
lui Ovidiu Cotruș,
fără de care aceste rânduri
nu ar fi fost cu putință*

Ne aflăm mereu sub semnul lui George Orwell, care – o știm cu toții –, în cartea sa *1984*, puneă printre instrumentele-cheie ale statului comunist Ministerul Adevărului, menit să rescrie, în fiecare zi, Istoria. În crematoriile acestui minister dispăreau, clipă după clipă, nu numai documentele adevărate asupra trecutului, dar și versiunile succesive ale puterii.

Dispăreau și dispar. Ceea ce se numește în Răsărit *disidența* se definește, în primul rând, prin apelul la memorie, prin smulgerea documentelor din crematoriul acestui minister, prin metamorfozarea cenușii în faptă. Soljenițîn nu și-a reconstituit altfel Gulagul; a cules mărturie după mărturie, cu riscurile pe care le știm, la umbra unui Minister al Adevărului ce continua să cearnă trecutul și istoria după înrădăcinate metehne.

Toată lumea cunoaște azi Arhipelagul Gulag. Toată lumea mai știe că, sub denumirea posibilă de Arhipelag M.A.I., el s-a întins și asupra României. Ceea ce n-a ajuns însă – încă – la cunoștința tuturor este că în Arhipelagul românesc a existat o insulă a ororii absolute, cum alta n-a mai fost în întreaga geografie penitenciară comunistă:

*închisoarea de la Pitești*¹. Acolo a început, la 6 decembrie 1949, o experiență de o sumbră originalitate, denumită *reeducare* și tinzând la distrugerea psihică a individului. Experiența aceasta, care a ținut până în august 1952, întinzându-se și asupra altor închisori din România, a fost și mai acoperită de tăcere, și mai înfundată în uitare decât celelalte crime săvârșite în închisorile din România, mai ales din două motive. Mai întâi, cenzura oficială a funcționat cu atât mai drastic cu cât procesul cu țapi ispășitori înscenat de comuniști n-a putut să fie destul de bine pus la punct spre a se desfășura la lumina zilei și a acreditată versiunea dorită de partid.

Apoi, și aici stă, fără îndoială, cheia tăcerii, victimele reeducării au fost nevoite să devină, la rândul lor, călăi. Or, călăul – chiar împotriva voinței și firii lui – nu se grăbește niciodată să-și mărturisească crimele. De-a lungul experienței de la Pitești, categoria martorului inocent a fost pur și simplu suprimată.

Totuși, un fel de murmur subteran a circulat în închisorile din România despre reeducarea de la Pitești. Cartea lui Dumitru Bacu, primul document despre Pitești și care rămâne o referință, este alcătuită din aceste mărturisiri individuale, fărâmițate, transmise din gură în gură, de la ureche la ureche, prin închisori, fără o vedere de ansamblu, imposibil de avut atunci, dar care are imensa calitate a autenticității (Dumitru Bacu a fost el însuși deținut politic, izvoarele sale fiind de primă mână) și a

1. Largi fragmente din aceste pagini au fost transmise în 1975–1976 la Radio „Europa Liberă”. Prima ediție a acestui text a apărut în colecția „Limite”, Paris, 1981.

bunei-credințe. Numai că ea a apărut în 1963 în ediție românească (și, mai recent, în limba engleză, în Statele Unite), când foarte puțini martori direct implicați se hotărâseră să vorbească. Așa încât ne propunem s-o completăm – continuând de altfel să ne referim la ea – printr-un dosar despre reeducarea de la Pitești care ne-a sosit, mai recent, din țară. S-ar putea ca asupra unor detalii să mai existe incertitudini sau aproximații în acest dosar – și cum ar putea să fie altfel, date fiind condițiile în care a fost dusă, în țară, o astfel de anchetă? –, dar el ni se pare a cuprinde totuși esențialul¹.

Înainte de a intra în substanța vie și intolerabilă a experienței de la Pitești, să stabilim schema ei prealabilă.

În frunte cu Nikolski, general, comandant suprem al Securității românești timp de șaisprezece ani (fiind la pensie, se plângea că regimul nu-i recunoaște meritele), Securitatea a pus la punct un plan pentru lichidarea rezistenței morale a tinerilor deținuți politici, slujindu-se de un nucleu de deținuți conduși de Eugen Țurcanu, ce urma să pună în aplicare, în domeniul dreptului comun, cunoscutele teorii ale lui Makarenko. Infractorul, conștient că e un element declasat, care nu mai are altă salvare decât sprijinul partidului, își ia sarcina de a-i reeduca pe alții, care au fost în situația lui, și de a-i pune pe drumul cel bun.

1. Mărturia lui G. Dumitrescu, *Demascarea*, apărută în limba română în Occident în 1978, deci când lucrarea de față era încheiată, nu ni se pare să modifice cele cuprinse aici. Cartea trebuie însă citită neapărat, deoarece, în acest domeniu în care mărturiile sunt atât de rare, din motivele pe care le-am analizat, descrierea unei experiențe directe e de neînlocuit.

În fapt, *Poemul pedagogic* al lui Makarenko se traduce prin aplicarea torturii neîntrerupte. De torturat, la acea epocă, se tortura în toate închisorile din România. Dar, revenit de la anchetă, deţinutul fie se regăsea singur în celulă – având răgazul să-şi revină în fire –, fie era îngrijit, îmbărbătat de ceilalţi deţinuţi. Reeducarea constă, foarte simplu, în a-l pune pe torţionar în aceeaşi celulă cu cel torturat şi a nu îngădui nici o pauză. Malraux spunea undeva că nimeni nu poate rezista torturii neîncetate, dar nu ştia atunci că în România avea să fie găsit secretul reuşitei depline: era suficient ca deţinuţii să fie puşi să se tortureze unii pe alţii.

*

Când „fenomenul Piteşti“ a fost oprit, în 1952, a trebuit să fie găsită, cât de cât, o explicaţie, să fie stabilită o răspundere. A fost înscenat clasicul proces cu ţapi ispăşitori. De-abia în 1954. Şi atât de prost pus la punct, încât, în ultima clipă, s-a renunţat la publicitatea prevăzută iniţial. În proces, au fost implicaţi dintre deţinuţii-torţionari numai cei care fuseseră legionari – eliminându-se doi sionişti, un ţărănist etc., etc. ... –, pentru a se acredita următoarea versiune: spre a lovi în regimul comunist, Horia Sima ar fi transmis unor legionari din închisorii ordinul de a introduce o acţiune de teroare. Profitând de lipsa de vigilenţă, desigur regretabilă, a unor organe ale administraţiei închisorii de la Piteşti, aceşti legionari au instituit în închisoare o serie de acţiuni de tortură, iar partidul şi guvernul, conştiente de gravitatea faptelor,

în momentul în care au demascat uneltirile mârșave ale acestui grup fascist, le-au adus în fața justiției și Procuraturii Generale a republicii.

Versiunea era atât de aberantă – cum să convingi pe cineva că șeful unei mișcări dă ordin să fie lichidați membrii ei? –, încât se renunță la publicitatea prevăzută inițial în ziare. Versiunea n-a mai fost prelucrată decât în închisori, fără prea multă insistență, fiind greu să explici unui deținut care cunoaște pe propria lui piele supravegherea constantă a gardienilor că în celulele de la Pitești se putea tortura neîntrerupt, fără ca administrația închisorii să fie avertizată. În „Pitești“, Dumitru Bacu relatează o convorbire avută în iarna lui 1956, înainte să fie eliberat, cu un director general al Ministerului de Interne, care-i spune următoarele:

„Este o chestiune destul de simplă în definitiv. Un grup de studenți arestați, agenți ai imperialismului american, mistici habotnici și retrograzi s-au apucat să-i schingiuiască pe ceilalți colegi ai lor, pentru ca să compromită conducerea închisorilor și, prin ea, partidul. [...] Primi-seră dispoziții din exterior, de la cei care sunt în străinătate și conduc echipele de spioni și sabotori, voiau ca la momentul potrivit să acuze partidul ca fiind inițiatorul și deci vinovatul.“

Dat fiind că nu era vorba de o anchetă propriu-zisă, ci mai mult de o discuție, Dumitru Bacu își poate îngădui să replice:

„Pare totuși de necrezut. Închisorile au un sistem de pază interioară foarte strict. Cum a fost posibil să se petreacă ororile de care pomeniți fără ca ministerul să intervină imediat?“